

УДК 159.9.378.147

ЗАСТЕЛО А. О.

Класичний приватний університет (м. Запоріжжя)

МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті висвітлюються проблеми психологічного забезпечення освітнього процесу у системі дистанційного навчання. Представлено модель психологічного забезпечення екологічності освітньої взаємодії в умовах дистанційного навчання через виділення екологічно-засобового компоненту освітньої взаємодії.

Ключові слова: психологічне забезпечення, освітня взаємодія, екологічність, екологічно-засобовий компонент освітньої взаємодії.

Проектування та моделювання освітнього простору дають можливість реалізації повного обсягу його можливостей, а також є ресурсом підвищення його ефективності й екологічності за сучасних умов, що постійно змінюються. Це певною мірою і визначає змістову характеристику ціннісної сфери майбутнього спеціаліста.

Не зважаючи на перевагу педагогічного підходу до вивчення проектування та моделювання освітнього й інформаційно-освітнього просторів, психологічне забезпечення останніх є зазвичай актуальним, оскільки стосується суб'єктів освітнього процесу, і у першу чергу, особистості того, хто навчається. Вважаємо, що під час аналізу і проектування освітнього простору зазвичай більше уваги приділяють його педагогічному змісту, а відтак, обмежуються загальними дидактичними і методичними прийомами та методами, а психологічна складова залишається поза увагою.

Сучасний стан розвитку всіх сфер життя та діяльності людини вбачає кризові ознаки у традиційній системі освіти. Освітній простір завжди пов'язаний із взаємодією між людьми. Ця взаємодія вимагає певних взаємозумовлених дій та здійснює впливи, що керують поведінкою суб'єктів, уключених в освітній процес. Зазначимо, що будь-які впливи вбачають можливість загрози безпеці людини, незахищеності її власної життєдіяльності. Відтак, освітній простір має акумулювати лише такі впливи, які відповідають природним тенденціям суб'єктивного, гармонійного розвитку та співіснування суб'єкта у взаємозв'язку з власним внутрішнім світом, суспільством, навколишнім середовищем.

Екологізація освітнього простору передбачає чітке визначення нормального стану функціонування та розвитку його суб'єкта та забезпечення. Оптимізація освітнього простору у цьому

напрямку має на увазі його гуманізацію, наближення до людини, забезпечення «відповідності» до її реальних життєвих проблем; забезпечення запобігання негативним впливам як ззовні, так і всередині освітнього простору; формування інформаційного середовища з урахуванням особливостей і запитів суб'єктів; ретельний відбір інформації за критеріями необхідності і достатності; сучасне технічне забезпечення багатоканальної і диференційованої організації інформаційних потоків.

Тут актуальним постає питання забезпечення екологічності освітнього простору та засобів його наповнення і забезпечення.

Екологічні дослідження у межах психологічної науки досить неоднозначні та розрізнені. З одного боку, загальні природні процеси неможливо відокремити від системи життєдіяльності певної людини, з іншого боку, середовище її існування переважно визначається через специфіку природного і соціального середовищ. Актуалізував проблему пошуку надсистеми оптимального співвідношення соціального та біологічного ще академік В. Вернадський, аналізуючи проблеми відповідальності людини за майбутнє людства та суспільства [2].

У наукових розробках багатьох учених потреба в екологізації, перш за все, має бути акцентованою на свідомості людини. Саме остання сьогодні поставлена у центр будь-якої проблеми – від глобальних проблем людства до окремих проблем певної людини. Екологічна свідомість тут є базовою категорією, яка розкриває специфіку забезпечення існування людини у сучасному світі, а відтак, і визначальною у сучасній екологічній психології.

Головною рушійною силою сучасних глобальних проблем існування людства більшість дослідників називають егоцентризм, прагнення до

задоволення власних потреб, придушення матеріальними інтересами духовних запитів. Відштовхуючись від цих тверджень, стає зрозумілим проблемне питання, що потребує якнайшвидшого вирішення – відновлення цілісності системи «людина–природа» через відновлення духовної цілісності самої людини. Саме цю проблему має вирішувати усвідомлена система екологізації освіти. В. Логінов [4] акцентує увагу на неусвідомленні екологічних знань у сучасному суспільстві, де екологія людини зводиться лише до фізичних характеристик людини, а соціальна екологія вирішує лише проблеми природокористування зі споживчої точки зору. До того ж, закони соціальної екології або не актуалізуються або перекручуються – етичні закони суспільства підмінені на закони виживання та рентабельності. На думку автора, екологічна свідомість людини, готової до самоздійснення у сучасному світі, може бути сформована лише за умов системного підходу щодо організації освітнього простору, причому, ця система має розглядатися саме як еко-соціальна.

Також варто відзначити, що формування та прояв екологічної свідомості відбувається у сфері екологічної культури за умов стійкого еколого-безпечного розвитку, що спирається на екологічне знання (формування, усвідомлення, закріплення у поведінкових сценаріях, перетворення з досвідом), та духовну культуру суб'єктів освітньої взаємодії. Наповнення цим змістом екологічної свідомості відбувається відповідно до традиційного розуміння базового методологічного принципу психології – єдності свідомості та діяльності [1].

Формування ж екологічної культури має здійснюватися через цілісний освітній процес, який завдяки своїй екологічності формує і транслює відповідні екологічні норми. В. Калінін акцентує увагу на її ефективності, вказуючи не тільки на суперечності між проблематикою, метою, методами та змістом, але й на необхідність сприяння розвитку особистості через розвиток її якостей: ціннісних орієнтацій, духовної спроможності, критичного мислення, вміння відстоювати власну точку зору, соціальну відповідальність та активність, навичок вирішення проблем, здатності вести діалог між громадою, органами влади та керівництвом підприємств, турботливого ставлення до навколишнього середовища. Наведені якості відображають не тільки основу активної взаємодії з навколишнім середовищем особистості, але й вказують на основні чинники розвитку екологічності цієї взаємодії з

усіма середовищами, у яких може існувати особистість [3].

Професійна робота з етнонаціональним та загальнолюдським досвідом, як зазначено у роботах А. Фурмана, зумовлює розвиток самосвідомості індивіда у рамках розвивальної освітньої взаємодії і має насичений екологічний компонент: спричинює здобування істинності знання та активізацію внутрішніх резервів самопізнання, збагачення учнів через особисту причетність до еталонів майстерності та розвитку самоповаги, поширення добродійності (за канонами і правилами) та позитивного самоствердження, творення кожним довкілля, соціальних відносин і самих себе за законами краси, гармонії, мудрості та, відповідно, самореалізацію кращого природного й особистісного потенціалу. Виходячи з положень автора, професійне плекання у розвивальній освітній взаємодії призводить до досягнення суб'єктами освіти компетентностей, які є одними з соціально-психологічних рівнів освіченості [5].

Варто також звернути увагу на диференціацію понять «екологічний» (російською мовою – «экологический» та «экологичный») та «екологізований». Поняття «екологізований» базується на пристосуванні умов існування та діяльності, свідомості та поведінки людини до вимог екологічної безпеки. Характеристика поняття «екологічний», по-перше, базується на формуванні заздалегідь екологічно безпечної діяльності, забезпечує оптимальне співвідношення екологічного показника з іншими протягом усього життя (рос. – «экологический»). По-друге, це діяльність з урахуванням усіх особливостей екології, екобезпеки, сприятливого середовища (рос. – «экологичный») [6].

Метою статті є висвітлення розробленої нами на основі наукових та емпіричних досліджень моделі психологічного забезпечення екологічності освітньої взаємодії в умовах дистанційного навчання через виділення екологічно-засобового компоненту освітньої взаємодії.

Специфіка екологізації освітнього простору має бути відображена у традиційній структурі організації освітньої взаємодії через уведення екологічно-засобового компоненту. Тобто складовими структури ми визначаємо психолого-педагогічний, навчально-предметний, методично-операційний та екологічно-засобовий компоненти. Зміст кожної складової ми розуміємо як рівневу ієрархічну систему елементів, що розкривають сутність кожного компоненту від суб'єктного рівня до соціально-психологічного, ціннісно-світоглядного.

Психолого-педагогічна складова, на нашу думку, має бути подана через таку систему елементів: когнітивна складова особистісного знання, усвідомлене розуміння практичних дій, індивідуальні норми соціально-психологічної взаємодії, система цінностей міжособистісних стосунків. Когнітивні механізми формування особистісного знання визначаються на суб'єктивному рівні. На особистісному рівні ця складова описується через практичні дії, що розуміються та усвідомлюються всіма суб'єктами освітнього процесу. На соціально-психологічному рівні – через суб'єктивне підґрунтя нормування педагогічної взаємодії. Світоглядний рівень презентується через систематичне ціннісне забезпечення міжособистісних стосунків.

Навчально-предметна складова описується таким чином: на суб'єктивному рівні – через усвідомлення (розуміння) науково-інформаційного змісту; на особистісному рівні – через діяльну реалізацію набутих знань; на соціально-психологічному рівні – через проектування та нормування освітньої взаємодії; на світоглядному рівні – через усвідомлення цінностей та реалізацію їх у діяльності.

Суб'єктивний рівень методично-операційного компоненту представлений через інтелектуальну компетенцію, яка складається з отриманих та усвідомлених знань; особистісний рівень – через діяльну компетенцію, що формується через послідовне ускладнення змісту вмінь; соціально-психологічний рівень – через соціально-нормотворчу компетенцію, яка регулює соціальну взаємодію; світоглядний рівень – через морально-етичну компетенцію, що є результатом морально-ціннісного забезпечення взаємодії.

Екологічно-засобову складову можна описати, спираючись на зазначену вище модель, базовими елементами котрої є: суб'єктивно-екологічний досвід, особистісно-екологічна активність, соціально-екологічна причетність, екологізована міжсуб'єктна взаємодія. На суб'єктивному рівні ця складова аналізується через накопичення та формування суб'єктивно-екологічного досвіду; на особистісному рівні – через особистісно-екологічну активність; на соціально-психологічному рівні – через соціально-екологічну причетність; на світоглядному рівні – через екологізовані стосунки.

Отже, загальна структура організації освітньої взаємодії може бути подана як система, що відображає всю її специфіку. Ця структура відображає забезпечення ефективності і комфортності умов навчальної діяльності від загальних дидактичних прийомів до екологічних нормати-

вів. Саме включення екологічно-засобового компоненту ілюструє ту безумовну необхідність сьогодення щодо екологізації освітнього простору у цілому і дистанційного навчання як перспективної форми його існування.

Реалізація екологічно-засобового компоненту освітнього простору є досить складним процесом. Власний досвід як суб'єкта, що навчається, так і суб'єкта, що навчає, реалізується та вдосконалюється лише у межах такої діяльності, яка неможлива без їхньої взаємодії. Звичне протистояння між суб'єктами освітнього простору має за необхідне регулювати їх особистісну активність, спрямовуючи на засвоєння певних норм та цінностей екологічності взаємодії, що реалізуються як в освітньому просторі, так і поза ним. Помітну роль у цьому процесі відіграє саме суб'єкт, що навчає (викладач). Інформаційне наповнення взаємодії між суб'єктами визначається як освітніми програмами, так й особистісною спрямованістю викладача, котрий, у першу чергу, має усвідомлювати значення власної екологічності у процесі професійної діяльності.

Психологічне забезпечення екологічності освітньої взаємодії у просторі дистанційної освіти має наповнювати кожен складову на кожному рівні її реалізації відповідним змістом, який формується шляхом упровадження специфічних форм роботи психолога у межах психологічної служби ВНЗ (психологічне консультування; соціально-психологічні тренінги; рольові ігри; проектні ігри; ОДГ (організаційно-діяльнісна гра)-форми; діагностика, опитування;)

За умов дистанційної освіти цільовою складовою такої діяльності є:

- усвідомлення суб'єктивно-екологічного досвіду;
- формування навичок опосередкованої освітньої взаємодії;
- розробка стратегій опосередкованої взаємодії у просторі дистанційної освіти;
- проектування системи реалізації екологічності опосередкованої взаємодії;
- проектування екологічності освітньої взаємодії у просторі дистанційної освіти.
- Результатами впровадження психологічного забезпечення екологічності освітньої взаємодії мають бути:
- актуалізація суб'єктивно-екологічного досвіду;
- сформованість суб'єктивних засобів взаємодії у просторі дистанційної освіти;
- опанування інформаційними можливостями реалізації екологічності освітньої взаємодії;
- усвідомлення соціально-екологічної причетності освітньої взаємодії (рис. 1).

Рис. 1. Модель психологічного забезпечення екологічності освітньої взаємодії

Специфіка простору дистанційної освіти висуває особливі вимоги до встановлення та регулювання екологічності взаємодії між суб'єктами. Оскільки, перш за все, ця взаємодія завжди є опосередкованою, а відтак, суб'єкти, що навчаються, самостійно працюють у зручний для себе час у зручному місті та зручному темпі, тому перед суб'єктом, що навчає, постає завдання орга-

нізації адекватних умов здійснення цієї взаємодії, надання можливості зворотнього зв'язку у вигляді консультацій, координації процесу тощо. Організація навчальних курсів, програм має максимально відповідати потребам тих, хто навчається, формувати у них цілісні уявлення про предметні площини, сфери діяльності.

Надання інформації та установок щодо її опрацювання має активувати узагальнення й усвідомлення досвіду суб'єктів, що навчаються, з різних просторів їхнього існування відносно стратегій конкретного освітнього простору. Негативні установки, що містяться у навчальній інформації, здійснюють негативний вплив на суб'єкта і становлять загрозу екологічності інформаційної взаємодії в освітньому просторі, інформаційно-психологічній безпеці її суб'єктів. Нормування подання та обробки навчальної інформації суб'єктом, що навчає, дає змогу суб'єкту, який навчається, максимально безпечно будувати власну систему знань, умінь і цінностей. Причому, постановка цілей не є запорукою успішності цього процесу, оскільки є лише однією з його невід'ємних частин. Супровід проектування власної освітньої діяльності в освітній взаємодії можна відзначити як елемент екологічності.

Реалізацію цільових установок визначено через загальні (психологічне консультування, соціально-психологічні тренінги, просвітницько-профілактичні, рольові ігри, діагностика, опитування) та специфічні (пропедевтичний тренінг міжсуб'єктної взаємодії «Тренінг екологічного досвіду», «Тренінг опосередкованої комунікації», проектні ігри, ОДГ-форми) форми роботи, що зумовлюють досягнення таких результатів: актуалізація суб'єктивно-екологічного досвіду; сформованість суб'єктивних засобів взаємодії у просторі дистанційної освіти; опанування інформаційними можливостями реалізації екологічності освітньої взаємодії; усвідомлення соціально-екологічної причетності освітньої взаємодії.

Специфіка простору дистанційної освіти висуває особливі вимоги до встановлення та регулювання екологічної взаємодії між суб'єктами. Запропонована модель відображає специфіку психологічного забезпечення екологічності освітньої взаємодії організації з урахуванням загальних і специфічних форм психологічної роботи з викладачем.

Подальша перспектива розробки окресленої теми полягає у необхідності визначення та розробки психологічного забезпечення освітньої взаємодії, спрямованого на студентів дистанційної форми навчання.

Список використаних джерел

1. Агаркова Е.Ю. Современная экологическая ситуация как отражение духовного кризиса / Е.Ю. Агаркова // Социальный кризис и социальная катастрофа: междунар. конф., 14 марта 2003 г. : материалы международной конференции. — СПб. : Изд-во СПбГУ, 2003. — С. 91—95.
2. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера / В.И. Вернадский. — М. : Айрис-пресс, 2003. — 575 с.
3. Калинин В. «Ловушки» экологического образования / В. Калинин // Волна. — 2004. — № 1. — С. 14—16.
4. Логинов В.В. Сознание и экологическое воспитание / Логинов В.В., Мокров И.В., Силкин А.А. // Экология 2002 : Эстафета поколений : Материалы 2-й Пущинской международной школы-семинара по экологии, Москва, 23—26 апр. 2002 г. — М. : Изд-во МГУЛ, 2002. — С. 57—58.
5. Фурман А.В. Психодидактика інноваційної освіти: матриці соціально-культурного змісту / А.В. Фурман // Інститут експериментальних систем освіти. — 2001. — Випуск 3. — С. 6—11.
6. Хабарова Е.И. Альянс экологии и менеджмента / Е.И. Хабарова // Экология и жизнь. — 2000. — № 4. — С. 11—14.

ЗАСТЕЛО А. А.

МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОЛОГИЧНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В УСЛОВИЯХ ДИСТАНЦИОННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье освещены проблемы психологического обеспечения образовательного процесса в системе дистанционного обучения. Представлена модель психологического обеспечения экологичности образовательного взаимодействия в условиях дистанционного образования через выделение экологично-средового компонента образовательного взаимодействия.

Ключевые слова: психологическое обеспечение, образовательное взаимодействие, экологичность, экологично-средовой компонент образовательного взаимодействия.

ZASTELO A. A.

MODEL OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT ENVIRONMENTAL EDUCATIONAL INTERACTION IN DISTANCE EDUCATION

The article deals with the problems of the psychological providing of educational process in the system of distance departmental teaching. The model of the psychological providing of ecofriendliness of educational co-operation is lighted up in the conditions of the distance studies through the selection of ecological-meaning component of educational co-operation.

Keywords: psychological providing, educational co-operation, ecofriendliness, ecological-meaning component of educational co-operation.

Стаття надійшла до редколегії 20.02.2013 року.